

2025-yil, may 11-son



ISSN 2021-9752

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

***Yozgi ta'til – kitob mutolaasi
bilan mazmunli!***





Adiba DAVLATOVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası
prof.v.b, filologiya fanlari doktori (DSc)

ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATIDA MUSTAMLAKACHILIK ASORATLARINING BADIY VA PSIXOLOGIK IFODASINI POSTKOLONIAL TAHLIL METODI ASOSIDA O'RGANISH MUAMMOSI

Annotatsiya: mazkur maqolada postkolonial tahlil metodining nazariy asoslari, uning adabiy asarlarni o'rganishdagi ilmiy va amaliy ahamiyati yoritilgan. Ushbu tahlil usuli mustamlakachilik siyosatini boshidan kechirgan xalqlar adabiyotidagi ezilish, milliy o'zlikka bo'lgan hurmat, ruhiy va madaniy jarohatlar hamda qarshilikning badiiy shakllarini tadqiq etishda muhim ahamiyatga ega ekanligi tadqiq etildi. Maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda kechgan tarixiy voqealar, ayniqsa, jadidchilik harakati va mustamlakachilikka qarshi kurashning badiiy ifodalari turli asarlar tahlili orqali yoritildi. Zamonaviy she'riyatda Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Muhammad Yusufilar ijodi orqali postkolonial g'oyalarga nisbatan lirik qahramonning pozitsiyasi, asarda qanday ifoda yo'sini orqali aks etgani tahlil etildi. Mustamlakachilik faqat ijtimoiy-siyosiy jarayon bo'lib qolmasdan, inson ongi, tafakkuri va badiiy dunyoqarashida ham chuqur iz qoldirgani misollar orqali ko'rsatib berildi.

Kalit so'zlar: *tahlil, mustamlakachilik, lirik qahramon, postkolonial tahlil metodi, doston, she'r, obraz, tarixiy jarayon, tafakkur, millat.*

Аннотация: в статье рассматриваются теоретические основы метода постколониального анализа, его научное и практическое значение в изучении литературных произведений. Было установлено, что данный метод анализа важен при исследовании угнетения, уважения к национальной идентичности, психологических и культурных травм, художественных форм сопротивления в литературе народов, испытывавших колониальную политику. В статье посредством анализа различных произведений рассматриваются исторические события, происходившие в Туркестане в конце XIX – начале XX веков, в особенности движение джадидов и художественное выражение борьбы с колониализмом. В современной поэзии позиция лирического героя по отношению к постколониальным идеям анализировалась через творчество Абдуллы Орипова, Эркина Вахидова, Мухаммада Юсуфа, а также способы выражения, отраженные в произведении. На примерах показано, что колониализм был не только социально-политическим процессом, но и оставил глубокий след в человеческом сознании, мышлении и художественном мировоззрении.

Ключевые слова: *анализ, колониализм, лирический герой, постколониальный метод анализа, эпос, поэма, образ, исторический процесс, мысль, нация.*

Annotation: the article examines the theoretical foundations of the method of postcolonial analysis, its scientific and practical significance in the study of literary works. It has been established that this method of analysis is important in the study of oppression, respect for national identity, psychological and cultural trauma, artistic forms of resistance in the literature of peoples who have experienced colonial policy. The article examines historical events that took place in Turkestan in the late 19th and early 20th centuries, especially the Jadid movement and the artistic expression of the struggle against colonialism, through the analysis of various works. Turkestan in the late 19th and early 20th centuries, especially the Jadid movement and artistic expression of the struggle against colonialism. In modern poetry, the position of the lyrical hero in relation to postcolonial ideas was analyzed through the works of Abdulla Oripov, Erkin Vakhidov, Muhammad Yusuf, as well as the modes of expression reflected in the work. The examples show that colonialism was not only a socio-political process, but also left a deep mark on human consciousness, thinking and artistic worldview.

Key words: *analysis, colonialism, lyrical hero, postcolonial method of analysis, epic, poem, image, historical process, thought, nation.*

Kirish. Badiiy adabiyot, haykaltaroshlik, rassomchilik, musiqa san'atlari hamma zamonlarda jamiyatning ko'zgusi hisoblanib, milliy qadriyatlar, xalq hayotining tugal manzarasi hamda tarixiy lahzalarini o'zida namoyon etadi. Adabiyotshunoslikning bir nechta tahlil metodlari mavjud bo'lib, ular muayyan ma'noda badiiy asarning yutuqlari, tuzilishi, strukturasi, obrazlar psixologiyasini tadqiq etish imkonini beradi.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda yana yangi bir nechta metodlar ishlab chiqilib, bugungi kun nuqtai nazaridan baholashni, badiiy tafakkurdagi o'zgarishlarni aniqlay olish imkonini bermoqda. Ana shunday tahlil metodlaridan biri postkolonial tahlil metodi asosida mustamlakachilik siyosatini boshidan kechirgan mamlakatlar adabiyotini o'rganish asnosida yangi xulosalarga kelishdir. Postkolonial tahlil metodi bizga mustamlaka qilingan xalqlar adabiyotini toptalgan madaniyatlar va qadriyatlarni qanday saqlab qola olish, ba'zida oshkora kurash tarzida, birda sukut vositasida, ko'p holatlarda ramziylik orqali ijodiy ifodalanganini qiyosiy baholash imkonini beradi.

Asosiy qism. Postkolonial tahlil badiiy asar tabiatini o'rganishda muhim hisoblanadi. U shovinizm, yevropasentrizm, irqchilik g'oyalariga, inson qadriyatini toptovchi mafkuralarga qarshi namoyon bo'ladi.

Postkolonial tahlil metodi – barcha davrlar adabiyotida mustamlakachilik oqibatlarini aniqlash va tushinishda muhim hisoblanib, insoniyat, so'z erkinligi, badiiy adabiyot, milliy san'atning barcha turlari, muayyan xalq tarixi va madaniyatidagi og'riqli izlarni, moddiy-ma'naviy, huquqiy, ijtimoiy tanazzullarni o'rganishda muhim hisoblanadi. Natijada mustamlakachilikni boshdan kechirgan xalqlarning "oldingi" va "keyingi" holatlarini o'rgangan holda, millat ongida, hayotida, tafakkurida sodir bo'lgan o'zgarishlarni aniqlaydi, tanqidiy xulosalaydi. Bu metod XX asrning oxirlarida maydonga keldi va hozirda adabiyotshunoslikning ham muhim tahlil yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Postkolonial tahlil metodi asosan, aslida ba'zi xalqlar tarixiy hayotida sodir bo'lgan mustamlakachilikka qarshi kurashlar hamda ozodlikka erishgan millatlarning o'z taqdirlariga egalik qilish orzusini o'rganish natijasida paydo bo'lgan. Bu nazariyani Frans Fanon, Edvard Said, Gayatri Spivak va Xomi Baba kabi mutafakkirlar fanga tatbiq etdilar. Ularning nazariy qarashlari mustamlakachilik siyosatining psixologik, madaniy va siyosiy oqibatlarini o'rganish asnosida, ayrim millatlarda mustaqillikka erishgandan keyin ham uning chuqur izlarini tadqiq etishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Olimlar postkolonial tahlil metodining qator asosiy tushunchalarini ishlab chiqqanlar.

Postkolonial metod asosida tahlilni amalga oshirish bir nechta fanlar bilan integratsiyani taqozo etadi. Masalan, biror badiiy asarni o'rganar ekanmiz, avvalo, adabiyotshunoslik, qolaversa, tarix, falsafa, psixologiya, tilshunoslik, madaniyatshunoslik kabi fanlarga ham murojaat etish zarur. To'g'ri, badiiy asarni bu jihatlarisiz o'rganish qiyin aslida, lekin bu metod aniq tarixiy faktlarni, psixik jarayonlarni teran qayta tahlil qilishni ham talab etadi. Bunda birinchidan, mustamlakachilik haqidagi faktlarni, arxiv hujjatlarini muayyan asar bilan dekonstruksiya qilish; mustamlaka qilingan xalqlar o'tmishining matnlarda ifodalanishini tahlil qilish; asar tili, undagi simvollar va obrazlar bilan qiyosiy o'rganishni talab etadi.

Natijalar va muhokama. Postkolonial nazariya 1980-yillarda Mishel Fuko, Jak Derrida va Gil Deleuzning poststrukturalistik g'oyalari ta'sirida paydo bo'ldi. Zamonaviy postkolonializmning asoschisi Frans Fanon edi. Postkolonial nazariyaning asosiy vakillari Edvard Said, Gayatri Spivak va Xomi Babalarni o'z ichiga oladi. Postkolonial nazariya bilan bog'liq fanlar orasida nutq tahlili, gender nazariyasi, madaniyatshunoslik va media tadqiqotlari mavjud.[1]

XIX asr oxiri – XX asr boshlari Turkiston tarixiga ijtimoiy-siyosiy, madaniy o'zgarishlar davri bo'lib kirdi. Ijtimoiy turmushdagi qator yangilanishlar mana shu o'zgarishlar samarasi o'laroq maydonga keldi. Bu davr ijtimoiy-madaniy hayotining eng xarakterli jihatlaridan biri milliy uyg'onish harakatining vujudga kelishi va uning zamirida yangi adabiyotning shakllangani bilan izohlanadi.

Bu jarayonda Turkiston xalqi boshidan kechirgan mustamlakachilik siyosati natijasida jamiyatning ilg'or qatlami, xususan, ziyolilar ongida mustaqillik orzusining paydo bo'lishi, qolaversa, mahdudlik, ma'rifatsizlik, jaholatga qarshi cheksiz isyonning tug'ilishi muhim rol o'ynadi. Shunday qilib, o'lkada millat taraqqiyoti va yurt ravnaqini ko'zda tutgan nafaqat ma'rifiy-madaniy yangilanishlar, balki yangi adabiyot, yangicha adabiy-estetik qarashlar ham eski, an'anaviy adabiyotning o'rnini egallay boshladi.[2]

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda qisqa muddat oralig'ida voqe bo'lgan har tomonlama shiddatkor kurash butun fojeasi, qarama-qarshiliklar fonida kechgan kuchli tragik drammatizmi bilan xalq o'tmishining "eng kir, qora" (Abdulla Qodiriy ta'biri) davri bo'lib tarixga kirdi. Ijtimoiy hayotdagi muayyan o'zgarishlar professor B.Qosimov ta'kidlaganidek, millat ongida o'zgarishlar yasadi. Tafakkurning yangilanishi tabiiyki, so'z san'ati bo'lgan adabiyotga ham ta'sir qildi. 1916-yilda Nikolay II Turkiston aholisidan mardikorlikka olish haqida farmon chiqardi. Garchi, farmon "Imperiyadagi g'ayrirus aholining erkaklarini harakatdagi armiya turgan rayonlarda

mudofaa inshootlarini va harbiy aloqa yo'llarini qurish ishlariga, xuddi shuningdek, davlat mudofaasi uchun zarur bo'lgan boshqa har qanday ishlarga safarbar qilish" to'g'risida deb nomlangan bo'lsa-da, mohiyatan, mardikorlikni anglatganini tarixchilar ham, adabiyotshunos olimlar ham ta'kidlaganlar. Kutilmagan farmoyishni xalq bamisoli tasodifiy zarba sifatida qabul qildi. 250 ming ishchi – yuz minglab oilalar boshiga tushgan kulfat, boquvchisini yo'qotgan ota-ona yoki xotin, farzand, xullas, butun bir millat boshiga fojea bo'ldi. "1916-yilning iyulida butun Turkistonni "mardikorlik voqealari" nomi bilan tarixga kirgan milliy ozodlik harakatlari chulg'ab oldi". [3] Hududsiz isyon, norozilik hamda mazlumlar faryodi beiz ketmadi. Garchi qo'zg'olonlar shafqatsizlarcha bostirilgan bo'lsa-da, xalq ruhiyatida ko'tarilgan isyon so'nmasi, balki "mardikorlik she'riyati"ga ko'chib, shu yo'nalishdagi qator asarlarning yaralishiga zamin hozirladi.

Jadid adabiyoti namunalarini tahlil qilganimizda, mustamlakachilik siyosati natijasida ezilgan millat qiyofasining yorqin chizgilariga ko'plab misollar uchramiz. Ming afsuski, o'zbek adabiyoti tarixida postkolonial tahlil metodiasosida o'rganishga obyekt bo'la oladigan misollar ko'p. Masalan, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi, Shavkat Rahmon, Muhammad Yusuf lirikasida ozurda jon, xo'rlangan o'zlik, toptalgan turklik mavzusidagi she'rlar bisyor. O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov 1956-1957-yillarda ilk she'rlarini yozgan bo'lsa, o'sha kezlardan oq haqiqat ko'ziga tik qarash, ijodida ham rost gapirish prinsipi mavjud edi. Tasavvur qiling, 1950-1960-yillar. Davr adabiyotdan partiyaga hozirjavoblik, haybarakallachilik, "oq oltin rejasini" kabi mavzularda yozishni talab etgan. Shoir o'sha yillardayoq, "Bu she'rimning katta emas umumlashmasi" nomli bir she'rda shovinistlarni qoralagan, ko'z o'ngida sodir bo'layotgan haqsizliklarni ayta olish jasoratini topgan. Lekin indamay ketishga ham chora yo'q. Demak, mazkur she'r "ulug' og'a" oyoqlari ostida xo'rlanayotgan millatdoshlari taqdiri qalamga olingan dastlabki she'rdir. She'rni 1955-1956-yillarda yozilgan deb taxmin qilishga asos bor. Chunki bunda oldingi she'rlarda o'qish, katta orzular, katta yo'l sari qadam tashlagan bo'lajak ijodkorning "ilk xayrlashuv"i bor. Abdulla Oripov shunday bir pallada davrining fojeasini angladi. Munosabat tarzida quyidagi isyonini bayon etdi:

*Aftingni bujmaytirib,
Masxara qilding.
Tilingni bilmagan qishloqi cholni.
"Seryoja, ko'rdingmi, sartlar mana shu,
Kechirgin bunaqa jonivorlarni..."
Tirjayib, shipshiding hamrohingga sen,
Yo'qol ko'zlarimdan, yo'qol, ey ablah.
Kim bo'lsang ham yo'qol.[4]*

Bu she'rni e'lon qilish tugul ovoz chiqarib o'qish ham mudhish oqibatga olib kelishi tayin edi. Shoirning bu yerda rus millatiga emas, balki zulm ijrochilariga nisbatan malomat ohangi bor.

*Bu rus ablah deyman, kechiring, do'stlar,
Yo'qdir menda millatchining qora nafasi.
Xafa bo'ldim men ulardan, lekin xursandman,
Katta emas bu she'rimning umumlashmasi.[5]*

Lekin she'rda umumlashma katta edi. "Abdulla Oripov – mutafakkir shoir. Shuning uchun ham u boshqalarning yetti uxlab tushiga kirishi mahol bo'lgan original badiiy umumlashmalarga kela oladi.[6] She'r yozilganda Abdulla Oripov bor-yo'g'i 18 yoshda edi. Shuning uchun ham uni chop etishning imkoni bo'lmadi. Lekin shoir uni necha yillar ilk daftaridan o'chirib ham tashlamadi, aksincha saqlab keldi. 2021-yilga kelibgina shoirning nidosi kitobxonlarga borib yetdi. Garchi mustaqillikning ilk yillarida nashr imkoni paydo bo'lgan bo'lsa-da, balki shoir ilk mashqlarini qayta tahrir qilishga imkon topmagan bo'lishi mumkin. [7]

Abdulla Oripov o'zbek adabiyotining butun boshli bir davrini boshlab berdi. Uning shoirlik qismati oson kechmadi. O'z iste'dodi va tinimsiz ijodiy mehnati orqali shon-shuhrat qozongan bo'lsa-da, butun umr hasadgo'ylar ig'vosiga nishon bo'ldi. Shoirning "Bo'ron" (1917-yil) deb nomlangan she'ri ham bamisoli bo'ronga o'xshaydi. She'r 1959-yil so'nggida yozilgan.

*Yo'llardagi xazonni, xasni
Yel chirpirak etganda shu on.
O'xshataman: Elimdan baxtni
Sen ham shunday supurding, bo'ron![8]*

She'r yozilgan davrda shoir hali talaba edi. U oliy ta'lim bosqichida kerakli fanlar qatorida tarixni ham o'rganar ekan, 1917-yil voqealariga mutlaqo o'zgacha munosabat bildiradi. Vaholanki, bu davrda uning ustozlari va tengqurlari 1917-yil voqealarini "burjuazianing yo'qotilishi", "yashasin bolsheviklar" deya madh etish bilan ovora edi. Shoir esa o'zbek millati tarixi nuqtai nazaridan baho berar ekan, bu yilni bo'ronga qiyoslaydi. Daf'atan ko'tarilgan bo'ron, qora quyun yo'lida uchragan hamma narsani chirpirak qilganidek, 1917-yil bo'roni millatimizdan hurriyatni, muxtoriyatni supurib oldi.

Shunday asarlari orasida "Yuzma-yuz" she'ri alohida o'rin tutadi. Yashar Qosimov shoir ijodiga baho berar ekan: "Badiiy va ijtimoiy fikrni ushbu quillik va mutelik asoratidan xalos etishga bel bog'laganlardan biri, ehtimolki, birinchisi Abdulla Oripov edi" – degan edi.

*Men bir tajribasiz, g'o'r yigit, nechun
Adashding deyapman dunyoga, hayhot.
Abdulla, xanjarni o'zingga urgin,
Sen o'zing adashmay o'sdingmi, nahot?!*

Uzoq o'tmishni o'ylab fikr yuritish, hayot uchun kurashgan vahshiy olomon, insoniyat boshini bog'lagan zulmat, notiqar qarg'agan zulmga chora izlab zamondoshlarini yuzma-yuz muhokamaga chorlaydi. Lirik qahramon moziyga ekskursiya qilarkan, dunyoning azaliy udumi ibtidoiy davrlardayoq barbod bo'lganini anglaydi. Nafsi uchun o'ljani kuppa-kunduzi uyiga tortqilagan, o'zini o'ylab, boshqa qavmdoshining och qolishini o'ylamagan, iblis qutqusiga uchragan ondan boshlab, dunyo tarozusi buzilib ketdi. O'sha vahshiylikning sharpasi, shafqatsiz, och nazari, vayronkor qadamlarini eshitadi. Olam va odamning so'ngsiz azob-uqubatlari "Yuzma-yuz"da to'liq ifodasini topgan. Psixolog olimlar ijodiy jarayonni "haqiqiy hayotda qondirilmagan va amalga oshmagan xohish-ehtiyojning qondirilishidir"[9] deb baholaydilar.

Odatda, har qanday asar tasodifiy yaratilmaydi. U ijodkor ongida, ruhiyatida, hayotida iz qoldirgan nuqtalardan boshlab bino bo'la boshlaydi. Demak, bu she'rning yaratilishida ham bir jihatdan shoirning shaxsiy kechinmalari, adabiyotda sobit oyoqqa turish mashaqqatlari, shu bilan birga bashariyatning zada ko'ngliga, zaha yarasiga davo izlash istagi turibdi. She'r hajman katta va mavzu, zamon va makon ifoda talabiga ko'ra bo'limlarga ajratilgan. "Yuzma-yuz" orqali shoir butun insoniyat tarixi, davlatlarning paydo bo'lishi va tanazzuli, ijtimoiy formatsiyalar, o'zgarishlar davrida odamlar boshiga tushgan rohat, mashaqqatlar ifodalangan. Binobarin, turli davronlarning mudhish fojialarida toblangan inson taqdiri, omon qolganlarning hech bo'lmaganda ruhiyatidagi siniqlar lirik qahramon ovozida jaranglaydi. She'rda aks etgan asrlar silsilasini tasvirlar ekan, shoir vahshiy olomonning davomchilari borligidan g'amgin bo'ladi. "Biroq hali bordir shaytonga o'rtoq" – deya ijodidagi insof, komillik g'oyalariga yetishish qiyinligidan so'z ochadi. Bu she'r insonparvarlik, vatanparvarlik, nekinlik, kelajakka umid hislari bilan to'lib-toshgan. Yirik asarning keyingi qismi asar mantiqiy kompozitsiyasiga ko'ra, makro borliqdan mikro makonga – shoir yurtiga bag'ishlangan.

Ko'zimga ba'zida ko'rinsa janda

Ko'nglim to'lib ketar, ingrayman, xalqim.

Lirik qahramon bu yerda "ko'ngil to'lishi", "ingrash" fe'llari orqali ruhiy holatning, ichki kechinmaning, dardning haddi a'losini namoyon etadi. "Janda" – o'ta darajada eski, kiyishga yaroqsiz libosga nisbatan qo'llaniladigan sifat. Shoir janda predmeti orqali zahmatkash xalqi qiyofasini tasvirlaydi. Bu holatda kuchli psixologizm bor. "Ingroq" yurakning tub-tubidan chiqadi, na'raga aylanmagan nola, yig'iga do'n-magan iztirobning yuki hammadan og'ir. U butun vujudni, suyaklarni qaqshatuvchi og'riqdan darak beradi.

"Bugungi she'riy jarayonda kechayotgan fazilatlar-u kamchiliklar inson va jamiyat haqidagi haqiqatlarni aytishga intilish bilan bog'liq".[10] Erkin

Vohidov lirikasida muhim o'rin tutadigan asarlardan biri "Ruhlar isyon" dostonidir. Shoir garchi mavzuni olis hind diyorida tanlagan bo'lsa-da, asar mazmunidagi aksariyat vaziyatlar uning yurtiga, qavmdoshlariga, millatdoshlariga ham daxldor edi.

Shoirni u tug'ilmasdan

Gado qilgan edilar.

O'z yurtida O'z yurtidan

Judo qilgan edilar.

O'rab uning naq yurakdek

Ona Hindistonini

Zobitlar oq o'rgimchakdek

So'rardilar qonini.[11]

Asarni o'qib, tahlil etib borganimiz sari Nazrul Islom qiyofasida ko'zlarida nim tabassum qotib qolgan Usmon Nosir, aybini bilmay ketgan Abdulla Qodiriy, Fitrat va Cho'lponlar gavdalanadi. Jadid ziyolilarimizni azoblashgani kabi Nazrul Islomni ham "uzoq yurtdan kelgan janoblar" qattiq qiynoqqa soladi, "oq badan janob" uzoq yillar ahil-inoq yashab kelgan qavmlar orasiga fitna solib, bamaylixtir qahva ichib tomosha qilib zavq oladi. Erkin Vohidov lirik qahramonning sabr-bardoshini, o'y-iztiroblarini tasvirlar ekan, hazrat Alisher Navoiy va Bobur siymolariga murojaat etadi. Bu esa shoirning "yashirin niyati"ni, ya'ni o'zbek millati boshidan o'tgan jabr-zulmlarni ham qoralayotganini oydinlashtiradi. Jadid ziyolilari ham, Nazrul Islom ham faqatgina millati ravnaqi uchun kurashgan insonlar edilar, lekin ularning taqdiri ayanchli yakun topdi. Mustamlakachilar garchi jisman mahv etgan bo'lsalar-da, ruhini, g'oyasini, irodasini yenga olishmadi.

Postkolonial tahlil metodi asosida "Otamdan qolgan dalalar", "Jannati odamlar", "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi", "Lolazor", "Tushda kechgan umrlar" kabi nasriy asarlar ham tahlil qilinsa, ijodkorlarning davrga munosabati, og'ir sharoitlarda o'zlikni saqlab qolish shartlari, millat ruhiyatidagi siniqlar xaritasiga doir yanada qiziqarli xulosalar chiqarsa bo'ladi.

Muhammad Yusufning "Qora quyosh" dostonida ham mustamlakachilik zulmi ostida ezilgan ziyolilar taqdiri, farzandlari juvonmarg ketgan onalar faryodi, akalarini sog'ingan singillar ko'z yoshi, ota-onalarining millatsevarligi "gunohi"ga qolgan avlod kelajagi, "qora quyoshlarga "sig'inish" darajasiga kelib qolgan millat qiyofasi iztirob bilan qalamga olinadi.

O'ttiz yettinchi yil kashfi bular bari —

Ko'rinmas-u dahshat solib sharpalari,

Kelsa – yaqin kelmay, ketsa – ketmay nari,

Izg'ib yurar Lavrentiyning laychalari.

Bu o'lkada endi norg'ul yigitlar yo'q,

Boyqushlar bor, kalxatlar bor – burgutlar yo'q,

Ne-ne Sulaymonlar, Abdulhamidlar yo'q,

Qaytarmikin?

Qaytmog'iga umidlar yo'q...[12]

Ruslashtirish siyosati, paxta siyosati, “o‘zbeklar ishi”, ayrim millatlar tarixida sodir bo‘lgan deportatsiya jarayonining asarlardagi in‘ikosini postkolonial metod asosida tahlil qilish o‘sha davr fojeasini, tarixiy xaritasini, psixologik jarohatlarni, insoniy sifatlar dinamikasini boricha tasavvur qilish, baholash, talqin etish va xulosa chiqarishga yordam beradi.

Xulosalar. Postkolonial tahlil metodi mustamlakachilik siyosatining turfa ko‘rinishlarini, insonlar hayoti va taqdiridagi o‘chmas izlarini, ijodkor badiiy tafakkuri va ifoda tarziga qanday ta’sir ko‘rsatganini aniq ko‘rsata oladigan adabiy yondashuvdir. Bu metodni keng qo‘llash bizning ham tariximizda sodir bo‘lgan qatag‘on, bosim, “boshqarish madaniyati”ning asl negizini ochib tashlashda qo‘l keladi. Bu metoddan foydalanish san’at va adabiy asarlarini yanada chuqurroq anglash, ularning nafaqat badiiy qimmatini, balki tarixiy jarohat, kurash va o‘z ovozi tiklash umidining aksini ko‘rish imkonini ham beradi.

Shoir va yozuvchilar o‘z ijodi orqali xalq ruhiyatidagi iztirob, hurlikka intilish, milliy o‘zlikni saqlab qolishga bo‘lgan intilishni kuchli simvollar, ba’zan lirik isyon, goh tarixiy illyuziyalar va teran falsafiy ma’nolar orqali ifoda etganlar. Ular ijtimoiy voqelikka hassos munosabat bildirib, badiiy so‘z orqali mustamlakachilik siyosatining g‘ayriqonuniy, g‘ayriinsoniy jihatiga qarshi kurashganlar. Shuningdek, ilk marotaba o‘zbek adabiyoti misolida postkolonial tahlilni amalga oshirishda turli fanlar – tarix, falsafa,

psixologiya, tilshunoslik va madaniyatshunoslik bilan integratsiyaning zarurligi ta’kidlandi. Bu usul adabiyotni keng miqyosda, ko‘pqirrali tahlil qilish, asarning nafaqat badiiy, balki ruhiy, ijtimoiy va siyosiy xususiyatlarini ham kashf etish imkonini beradi. Masalan, “Agar Abdulla Oripovning tabiat bilan bog‘liq barcha she’rlari (“Bahor”, “Tabiat” va hokazo) strukturasidan, tahlilidan, ruhidan kelib chiqiladigan bo‘lsa, she’r faqat tabiat manzarasi tasviriga bag‘ishlanmaganligi ayon bo‘ladi. Uni o‘lkani yov (ya’ni mustamlakachilar) egallab olgan, el (ya’ni xalq) qora ko‘lankani, namxush xazonni (mustamlakachilik bo‘yinturug‘ini) o‘z yelkasidan siltab tashlay olmay, mute holatida, tolzor (yurtning ahli donishlari, yetakchilari) ham sukutda, novdalari qotib qolgandek, ko‘lankani supurib tashlashga jur’ati yetmagandek, biroq bu abadiy emas, qachondir bulut toshib, sharros yomg‘ir quyishi, ko‘lankaning daf bo‘lishi, yoqimsiz uvada xazonning itqitilishi, bog‘ning tozarishi, ya’ni egamenlik intizorlik bilan kutilmoqda, deb taxmin qilish mumkin”. [13]

Xulosa shuki, postkolonial tahlil metodidan o‘zbek adabiyotidagi milliy o‘ziga xoslik, ozodlik ruhi va madaniy merosni anglashda muhim ilmiy vosita sifatida foydalanish mumkin. Bu metod orqali adabiy asarlardagi tarixiy jarayonlarni teran tahlil qilish, milliy qadriyatlarni tiklash va yangi ma’rifiy jarayonlarga yo‘l ochish mumkin. Shu bois, mazkur metodologiyani keng tatbiq qilish zamonaviy adabiyotshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://perito.media/posts/10-knig-na-russkom-yazyke-dlya-ponimaniya-postkolonializma>
2. Davlatova A. O‘zbek jadid adabiyotida estetik ideal muammosi. – T.: Firdavs-Shoh, 2022. 114-bet.
3. Qosimov B. va boshqalar. Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti. – T.: Ma’naviyat, 2004. 212-bet.
4. Oripov A. Shoirning tug‘ilishi. – Toshkent: Adabiyot, 2021. 48-bet.
5. Oripov A. Shoirning tug‘ilishi. – Toshkent: Adabiyot, 2021. 22-bet.
6. Jabborov N. Zamon, mezon, she’riyat. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2015. 123-bet.
7. Davlatova A. Abdulla Oripov she’riyatida poetik tafakkur tadriji. Fil.fan.doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun diss. – T., 2022. 168-bet.
8. Oripov A. Shoirning tug‘ilishi. – Toshkent: Adabiyot, 2021. 74-bet.
9. Л.В.Выготский. Искусство и психоанализ. Психология искусства. – М., 1986. С.91-110.
10. Rahimjonov N. Mustaqillik davri o‘zbek she’riyati. – T.: Fan, 2007. 52-bet.
11. https://n.ziyouz.com/books/uzbek_zamonaviy_sheriyati. Erkin Vohidov. Ruhlar isyoni.pdf
12. <https://kh-davron.uz/yangiliklar/tarixiy-sana/muhammad-yusuf-qora-quyosh-doston.html>
13. Begimqulov D. Ruhiyat iqlimlari inkishofi // Oripov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – T.: G‘.G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013. 278-279-betlar.



Ilmiy-metodik elektron jurnal

TAHRIR HAY'ATI:

Nizomiddin Mahmudov, Yorqinjon Odilov,
Jabbor Eshonqulov, Baxtiyor Daniyarov,
Abdurahim Nosirov, To'liqin Saydaliyev,
Barno Buranova, Zulxumor Mirzayeva,
Qozoqboy Yo'ldoshev, Bahodir Jovliyev,
Salima Jumayeva, Qayum Baymirov,
Manzar Abdulxayrov, Alijon Safarov,
Husniddin Norqulov, Odiljon Boynazarov,
Madina Nuriddinova, Barno Kadirova,
Nargiza Mirzayeva, Guli Shukurova,
Yuldosh Raxmatov, Ramziddin Abdusatorov,
Feruza Manukyan, Gulchexra Keldiyorova,
Gulsanam Xolikulova, Komiljon Qarshiyev,
Svetlana Umirova, Xolmo'min Fayzullayev,
Nilufar Namazova, Dilbar Niyazova,
Sayyora Halimova, Shaxnoza Yunusova,
Nigoraxon Ro'zibayeva, Tadjixon Sabitova,
Oqila To'raqulova.

Bosh muharrir:

Nargiza Berdiyeva

Muharrirlar:

Bibimariyam Rahmonova,
Shabnam G'aniyeva, Bonu Do'smatova

Sahifalovchi:

Rustambek Yusupov

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri,
Navoiy ko'chasi 30-uy.

Telefonlar:

(93) 759-43-66, (77) 003-34-33,
(94) 095-96-22, (90) 288-32-92.

E-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com

Axborot hamkorimiz:

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI
ilmiy-metodik jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va
innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya
komissiyasi Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi
338/6-sonli qarori bilan Filologiya, Pedagogika
hamda Psixologiya fanlari bo'yicha doktorlik
dissertatsiyalari (PhD, DSc) asosiy ilmiy natijalarini
chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrdir.
<https://oak.uz/pages/4802>



MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU

Islomjon YAQUBOV.

Istiqlol davri romanlarining
falsafiy-estetik asoslari..... 3

Yo'ldosh SOLIJONOV, Moxitabon MO'MINOVA.

Badiiy adabiyotda jamodot obrazi 8

Adiba DAVLATOVA.

Zamonaviy o'zbek she'riyatida mustamlakachilik
asoratlarining badiiy va psixologik ifodasini
postkolonial tahlil metodi asosida
o'rganish muammosi 10

Shaxlo YULDASHEVA.

Qardosh tillar fonetikasi: o'zbek tili ta'limida
lingvometodik qiyoslash..... 15

Muhammad HAKIMOV, Mohinur SODIQOVA.

Onlayn tarjimonlar va sun'iy intellekt vositalarida
enigmatik matnlarning tarjimasini 21

Rukiya ASHURBAYEV.

O'zbek tilining global tilga aylanish istiqbollari:
geosiyosiy va madaniy omillar tahlili..... 23

Oqiljon MAVLONOV.

Navoiy ma'naviy olamiga yo'l 27

TILSHUNOSLIK

Ikromjon XABIBJONOV.

Murakkab birikma terminlarning metaforik
shakllanish mexanizmlari..... 31

Avazjon ZIYAYEV.

O'xshatish va metaforalarda intensivikasiya/
deintensifikasiya semantikasining
voqelanishi..... 34

Shuhratjon QALANDAROV.

Lingvokulturologiyada til va madaniyat
tushunchalarining uyg'unligi 37

Dilnozaxon BURXANOVA.

Kognitiv lingvistika fan sifatida..... 40

Munojot ADILOVA.

Tabiiy tilni qayta ishlash yo'nalishlarida so'z
turkumlarini teglash ahamiyati 43

Qahramon ESHBOYEV.

O'zbek tili izohli lug'atlariga semantik darajalanish
metodologiyasini takomillashtirish 46